

УДК 373.5.016:94

Організація пошуково-дослідницької роботи з історії у сучасному освітньому закладі

О. А. Геча,
вчителька історії,
Відокремлений підрозділ «Науковий ліцей»
Державного університету «Житомирська політехніка»

Анотація. У статті розкриваються методи дослідницького навчання з історії, який сприяє розвитку пізнавальних, творчих здібностей здобувачів освіти, розвиває активність, стимулює до оволодіння новими знаннями та підвищуватиме рівень навчальних досягнень. Ми, як вчителі, маємо сприяти найбільш ефективним прийомам, навичкам дослідження, допомогти учням стати успішними людьми. Визначається місце пошуково-дослідницької діяльності ліцеїстів з історії у сучасному навчальному закладі як засіб самореалізації особистості та розвитку здібностей кожного учня. Особлива увага приділяється організації науково-дослідницьких проєктів учнів у системі МАН та у багатьох пошукових та творчих конкурсах. Пошуково-дослідницька діяльність є однією із сучасних технологій у процесі вивчення шкільних історичних курсів, проведенні позаурочної роботи. Така технологія розширює можливості підвищення індивідуалізації процесу оцінювання знань учнів, сприяє їх саморозвитку, розвиває самостійність.

Ключові слова: дослідницьке навчання з історії, компоненти дослідницької компетентності, дослідницьке завдання, завдання дослідницького типу.

Актуальність Сформовані в шкільному віці пізнавальний інтерес, творчі здібності, дослідницькі вміння є міцним фундаментом формування майбутніх кваліфікованих фахівців [3]. Розроблення нових освітніх концепцій і технологій, побудованих на дослідницькому підході, зумовлено тим, що сьогодні є нагальною проблема конкурентоспроможності України як держави, а також її громадян у вкрай динамічному світовому просторі ХХІ ст. Нині склалася така ситуація, що країни через модернізацію освітнього простору, запровадження інноваційних технологій, проводять підготовку кваліфікованих кадрів, які готові сприймати стадію індустріального суспільства і вступити в нову еру інформаційного суспільства. Теза «Хто володіє інформацією, той володіє світом» поступово втрачає свою актуальність, оскільки вже зараз здобути інформацію дуже легко, а ось творчо використати – це вже є проблемою. Отже, саме життя, а точніше зміни в сучасному світі, потребують

від успішної людини дослідницького стилю життя і поведінки. Таким чином, закономірним явищем є підвищення уваги сучасної педагогічної науки й освіти України до проблем дослідницького навчання та практичного використання відповідних педагогічних технологій у навчальному процесі [2].

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати методiku пошуково-дослідницької роботи на уроках історії та в позанавчальний час, визначити місце пошуково-дослідницької діяльності з історії в сучасному освітньому закладі.

Завдання:

- охарактеризувати наукову-дослідницьку діяльність старшокласників як чинник розвитку здібностей та засіб самореалізації особистості;
- висвітлити провідні форми й методи науково-дослідницької діяльності та принципи їх реалізації;
- описати систему науково-дослідницької роботи учнів з історії в Науковому ліцеї Житомирської політехніки.

Дослідницька діяльність в різних аспектах розроблялась у працях учених А. Альбрехт, К. Баханова, С. Васильєвої, В. Власова, В. Голобородька, Л. Задорожної, Т. Кудрявцева, І. Лернера, О. Матюшкіна, О. Пометун, А. Сиротенко, Г. Фреймана тощо [1].

Особливості організації дослідницької діяльності учнів у процесі навчання історії представлені у працях українських методистів К. Баханова, В. Власова, Н. Гупана, В. Кришмарел, О. Пометун, Ю. Малієнко тощо. Їхні дослідження присвячені питанням формулювання проблемних завдань і методиці проведення уроків історії з використанням дослідницьких методів [4].

В аспекті дослідження поняття «пошуково-дослідницька діяльність» ми розглядаємо як діяльність, що забезпечує формування наукового світогляду у ліцеїстів, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей (активність у самостійному пошуку, ініціативність тощо), формування навичок самостійної дослідницької діяльності, застосування теоретичних знань у своїй практичній діяльності, розширення наукової ерудиції, формування в них процедур творчого пізнавального пошуку – нових форм, методів, засобів пізнання дійсності [2: 23].

Пошуково-дослідницька діяльність ліцеїстів спрямована на роботу з історичною інформацією, її пошук, аналіз, структурування, трансформування у дидактичний продукт (кожна з цих дій реалізовується в проектно-технологічній діяльності учнів: організаційно-підготовчому етапу відповідає пошук інформації, її аналіз, конструкторському і технологічному етапу – структурування та трансформування у дидактичний продукт) [6]. Саме тому на уроках історії важливо виховати в учнів жагу до наукових досліджень, привчити їх уже на цьому етапі мислити самостійно.

Сучасний освітній заклад, зокрема Науковий ліцей Житомирської політехніки, покликаний готувати випускника-дослідника, здатного поширювати та досліджувати нові методи роботи, формувати нові ідеї

і реалізувати їх на практиці. Можна стверджувати, що пошуково-дослідницька діяльність старшокласників як одна із форм пізнавально-творчої діяльності забезпечує формування інтелектуальної активності, яка є складовою професійної компетентності майбутнього фахівця. Усвідомлення тенденцій розвитку швидкозмінного світу, розуміння потреби змінюватись, на думку С. Сисоєвої, вимагає від особистості готовності до навчання протягом життя [7].

Поняття «науково-дослідницька діяльність старшокласників» включає в себе два взаємопов'язаних елементи:

- навчання старшокласників елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюють учні під керівництвом викладачів.

Під час дослідницької діяльності ліцеїсти стають активними учасниками освітнього процесу: самостійно (за підтримки вчителя) визначають навчальні проблеми, проводять дослідження, опрацьовуючи різноманітні джерела інформації. Дослідницька діяльність розвиває критичне мислення учнів, здатність до самовдосконалення, що сприяє їхній навчальній мотивації та формуванню ключових компетентностей [4].

Наукові співробітники відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України П. Мороз й І. Мороз виділяють ще й дослідницьку компетентність з історії, яку визначають як інтегровану характеристику особистості, яка поєднує знання, уміння, навички та особистісні якості, що дають змогу учневі самостійно або в співпраці з іншими здійснювати пошукову діяльність, спрямовану на здобуття нових знань і критичне осмислення інформації. Дослідники виділяють такі ключові **компоненти дослідницької компетентності**, які відображають різні напрями й етапи дослідницької діяльності учнів з історії та є взаємопов'язаними (рис. 1).

- ✓ мотиваційно-ціннісний,
- ✓ інтелектуально-евристичний,
- ✓ практично-пошуковий,
- ✓ комунікативно-презентаційний,
- ✓ рефлексивний [4].

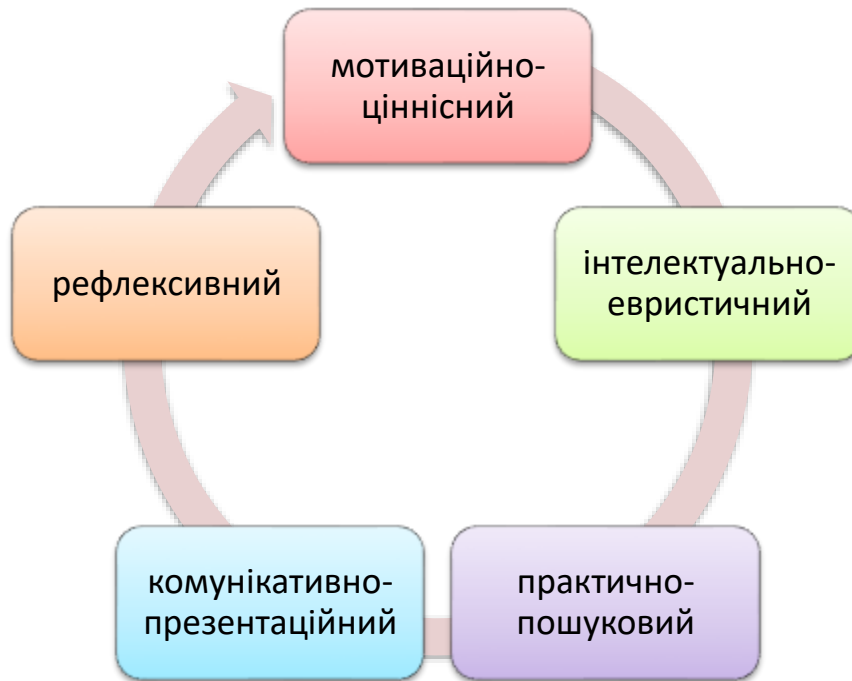

Рис.1. Компоненти дослідницької компетентності з історії

Розрізняють поняття «дослідницьке завдання» і «завдання дослідницького типу». Попри спільні риси, ці поняття суттєво відрізняються за змістом і метою, що вимагає їх чіткого розмежування.

Дослідницьке завдання **передбачає** завершене навчальне дослідження з власними висновками, а завдання дослідницького типу спрямоване на розвиток конкретних дослідницьких навичок. **Рівень глибини:** дослідницьке завдання більш глибоке і комплексне; завдання дослідницького типу – коротке та практичне, орієнтоване на певний аспект дослідження чи розвиток певних дослідницьких умінь. **Результати:** дослідницьке завдання сприяє виробленню нових висновків та знань, а завдання дослідницького типу може завершуватися простим підсумком чи відповіддю на запитання [3].

Рис. 2. Порівняння дослідницьких завдань та завдань дослідницького типу

Водночас аспекти, пов'язані зі структурою, класифікацією цих завдань та методикою їхнього впровадження в освітній процес, потребують подальшого наукового дослідження.

Дослідницька діяльність учнів з історії найбільш повно реалізується під час практичних/дослідницьких робіт та занять, оскільки вони передбачають активну пізнавальну діяльність учнів протягом частини уроку або всього заняття. Важливим засобом формування дослідницької компетентності є проєктна діяльність. Вона дає змогу ефективно поєднати теоретичні та практичні складники освітньої діяльності учнів, розкрити, розвинути й реалізувати свій творчий потенціал.

Функції пошуково-дослідницької та науково-дослідницької діяльності є також спорідненими. При цьому виділяють декілька позицій:

- виховання пізнавального інтересу з історії;
- створення позитивної мотивації навчання й освіти;
- формування глибоких, міцних і діючих знань;
- розвиток інтелектуальної сфери особистості;
- формування вмінь і навичок самоосвіти;
- розвиток пізнавальної активності та самостійності.

Разом із тим, науково-дослідницька діяльність з історії покликана насамперед забезпечити оволодіння методами наукового пізнання у процесі пошуку цих методів і їх застосування. По-друге, вона формує риси творчої діяльності. По-третє, є умовою формування інтересу, потреби в такій діяльності, адже поза діяльністю мотиви, що проявляються в інтересі і потребі, не виникають. По-четверте, науково-дослідницька діяльність дає повноцінні,

добре осмислені історичні знання, які можуть бути оперативно і гнучко застосовані [8].

Організація науково-дослідницької діяльності дозволяє розвивати у ліцеїстів:

- пізнавальний інтерес;
- самостійність;
- культуру навчальної діяльності;
- систематизувати, узагальнювати, поглиблювати знання; застосовувати їх у практичній діяльності.

Отже, дослідницька компетентність з історії охоплює мотивацію, знання, навички та особистісні якості, що дають змогу учневі вести продуктивну дослідницьку діяльність у царині історії. Педагог стає консультантом і помічником юного дослідника. Такий підхід потребує відбору методів і форм навчання, нових підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів, що відповідають вимогам організації пізнавальної діяльності учнів у процесі розв'язання проблемних ситуацій.

За час навчання з предметів суспільствознавчого циклу у старшокласника необхідно максимально розвинути творче мислення. У цьому напрямку суттєве значення має зміст науково-дослідницької діяльності учнів як у межах навчального процесу, так і в позаурочний час. Формування досвіду творчої діяльності має стати одним із невід'ємних компонентів освіти. Саме науково-дослідницька діяльність, як один із чинників, сприяє розвитку творчого потенціалу особистості, яка характеризується високою мотивацією до активної пізнавальної діяльності; творчих здібностей; досвіду творчої діяльності, характерологічних особливостей особистості [6]. Також вона має суттєвий вплив на емоційний стан людини, що сприяє поглибленню зацікавленості процесом пізнання, розвиває почуття задоволення від досягнення дослідницької мети, радості творчості.

Список використаних джерел та літератури

1. Баханов К. О. Дослідницька робота учнів на уроках історії. Харків : Основа, 2004. 144 с.
2. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів: спецкурс із дидактики : навч. посіб. для пед. ін-тів. Харків : Основа, 1990. 89 с.
3. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України : метод. посіб. Київ : Пед. думка, 2012. 128 с.
4. Мороз П., Мороз І. Особливості розроблення дослідницьких завдань з історії для учнів базової школи. *Recent Trends in Science: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*. 2023. Р. 206–207. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735202/>.
5. Музика О. Л. Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей і обдарованості «Три кроки». Житомир, 2008. 48 с.

6. Настільна книга педагога : посіб. для тих, хто хоче бути вчителем – майстром / [упоряд.: В.М. Авдєєва, В.В. Григораш]. Київ : Основа, 2006. С. 249.

7. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. Київ : Поліграф. книга, 1996. 406 с.

8. Яновський А. О. Зміст пошуково-дослідної діяльності : збірник наук. праць. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 83. С. 234.